

Çeviren

Dr.

Fatma ÇALIK ORHUN

ftmcalik@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7292-6406>

Eser Geçmişi / Article Past: 11 Mar 2019 / 4 Nis 2019

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.538197>

Çeviri Makale / Translated Paper

Sevakin: Osmanlı İmparatorluğu'nda Kuzeydoğu Afrika Limanı*

Suakin: A Northeast African Port in the Ottoman Empire

Öz

Osmanlı eyaleti olan Habeş'in merkezlerinden biri varsayılan ve Afrika içleri ile Hicaz, Hint Okyanusu ve Mısır arasındaki ticarete büyük bir antrepo olan Sevakin'in zirve dönemi, on altıncı yüzyılın ortaları ile on dokuzuncu yüzyılın başları arasında Osmanlılar tarafından doğrudan yönetildiği döneme denk gelir. Her ne kadar Sevakin tarihinin birkaç dizi kısa çalışmaları bulunsada, bunlar nadiren Osmanlıca kaynaklarda yer almaktadır. Daha derinine bakılacak olursa bu limanın Afrika'nın iç kesimlerinde sadece bir Osmanlı denetim karakolu olduğu varsayılmakla birlikte,¹ Sevakin Hadriba elitinin şehir hayatında ki rolüne daha fazla önem veren araştırmalar, kontrolünde oldukları Osmanlı bağlamına daha az dikkat etmiştir.² Bu yazıda Osmanlı bulgularına dayanan Osmanlı yönetimi altında ki Sevakin'in gelişmesine genel bir bakış açısı sunuyorum.³ Bunların

- 1 Daha eski bilimsel araştırmalarda ki bu eğilimlere yapılan eleştiri kaynakları için bkz. Jonathan Miran, *Red Sea Citizens: Cosmopolitan Societies and Cultural Change in Massawa*, Bloomington: Indiana University Press, 2009, s.18.
- 2 Sevakin'in tarihiyle ilgili yeni bir çalışma: "Suakin: A Port City of the Early Modern Sudan," in *Secondary Cities and Urban Networking in the Indian Ocean Realm*, c. 1400–1800, ed. Kenneth E. Hall (Lanham, MD: Lexington Books, 2008), 39–53, Sevakin toplumunun iç dinamiklerini ele alıyor. F.W. Hinkel genel bir bakış getiriyor: *The Archaeological Map of the Sudan VI: The Area of the Red Sea Coast and Northern Ethiopian Frontier* (Berlin: Academie Verlag, 1992), 214–23. Muḥammad Şâlih Dîrâr çalışması, Ta'riḫ Sawâkin wa l-Baḥr al-Aḥmar (Khartoum: al-Dâr al-Südâniyya, 1988) yerel gelenekleri faydalı bir şekilde yansıtıyor. Blood tarafından yapılan eski araştırmalar tamamen Avrupa dillerinde mevcut olan çalışmalardan yararlanmaktadır: J. F. E. Bloss, "The Story of Suakin," *Sudan Notes and Records* 19 (1936): 272–300, and 20 (1937): 247–80.
- 3 İlgili belgelerin birçoğu, Cengiz Orhonlu'nun Osmanlı vilayeti olan Habeş'in resmi incelemesinde çevriyazı halinde yayınlanmıştır: Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti* (Istanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1974); bu çalışmayla ilgili az sayıda ek belge konu ile alakalıdır, Arapça tercümesi Şâlih Sa'dâwî olan al-

* Eserin orjinal künyesi, A.C.S. Peacock, "Suakin: A Northeast African Port in the Ottoman Empire", *Northeast African Studies*, Vol.12, 2012, ss.29-50, ISSN 0740-9133.

https://www.jstor.org/stable/41960557?seq=2#metadata_info_tab_contents

ATIF: PEACOOK A.C.S., "Sevakin: Osmanlı İmparatorluğu'nda Kuzeydoğu Afrika Limanı": Çeviren: Fatma ÇALIK ORHUN, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 5/1 (Nisan-2019), s. (63-78)

CITE: PEACOOK A.C.S., "Suakin: A Northeast African Port in the Ottoman Empire" Translated from English into Turkish by Fatma ÇALIK ORHUN, *Journal of History and Future*, 5/1 (April-2019), pp. (63-78)

elbette kendi riskleri vardır, çünkü Osmanlı arşiv belgeleri büyük oranda İstanbul'dan görevlilerin, askeri durumun ve takviye taleplerinin atanması ile ilgili rapor veya emirlerden oluşmaktadır. Limanda yada ilde ki Osmanlı mali kayıtlarının hiç biri gün ışığına çıkmadığından belgelerde ticaret nadiren belirgindir. 1655 yılında Sevakin'de ki ayaklanma raporları ve gezgin Evliya Çelebi'nin 20 yıl sonra yaptığı ziyaretin ifadesi olan edebi kaynaklar, en az 17. Yüzyıl boyunca sosyal ve ekonomik tarihe daha fazla ışık tuttu. Osmanlı delilleri, Akdeniz dünyasında varlığını sürdürebilen kısıtlı sayıdakilerle karşılaştırılabilir olmasına rağmen Sevakin tarihi için temel kaynağımızdır.

Anahtar Kelimeler: Sevakin Adası, Sudan, Habeş Eyaleti, Afrika, Osmanlı İmparatorluğu

Abstract

Capital of the Ottoman province of Habeş and major entrepot for trade between the African interior and the Hijaz, the Indian Ocean, and Egypt, Suakin's apogee largely coincided with its direct rule by the Ottomans between the early to mid sixteenth century and the early nineteenth century. Although a number of short studies of the history of Suakin have been written, these have rarely referred to the pertinent Ottoman language sources. Older scholarship thus tended to assume the port was merely a remote Ottoman outpost, cut off from its African hinterland, while research that has given more prominence to the role of Suakin's Hadariba elite in the life of the city has paid less attention to the Ottoman context in which they operated. In this essay, I offer an overview of Suakin's development under Ottoman rule drawing on the Ottoman materials. These of course have their own perils for the Ottoman archival documents largely consist of reports to or orders from Istanbul, usually concerning the appointment of officials, the military situation, and requests for reinforcements. Trade is rarely prominent in the documents, as none of the Ottoman financial records of the port or province have come to light. Literary sources, in the form of reports of revolt in Suakin in 1655 and the traveler Evliya Çelebi's account of his visit some two decades later, shed more light on social and economic history, at least for the seventeenth century. The Ottoman evidence, scant though it may be compared to that surviving for the Mediterranean world, is our prime source for the history of Suakin.

Keywords: Suakin Island, Sudan, Province of Abyssinian, Africa, Ottoman Empire

Giriş

1- Sevakin'in Yükselişi

Sevakin'in Osmanlı Kızıldeniz'de ki yeri daha önceki geçmişi bağlamında anlaşılmalıdır zira Osmanlı eline geçmeden önce bir ticaret merkezi olarak öne çıkmıştı. Sevakin İslam öncesi herhangi bir mevkiyle tam olarak tanımlanamamıştır ve onuncu yüzyıl Arapça kaynaklarında bulunan en eski edebi referanslar, bu dönemde Hicaz'a gıda ürünlerinin ihracatı konusunda uzmanlaşmış küçük bir Beja topluluğunun kontrol ettiği bir liman olduğunu göstermektedir.⁴ On ikinci yüzyılın başlarında,

Sūdān fī tarafından düzenlenen ve çevrilen 1-‘Ahd al-‘Uthmānī min khilāl wathā’iq al-Arshif al-‘Uthmānī (İstanbul: IRCICA, 2007). Bununla birlikte, her iki eser de Suakin limanından ziyade daha geniş bir il üzerine odaklanmaktadır.

4 Yusuf Fadl Hasan, *The Arabs and the Sudan*, Edinburgh University Press, Edinburgh 1967, s.82; Albrecht Hofheinz, “Sawakin”, *Encyclopedia of Islam*, Brill, Leiden 1997, Cilt:9, s.88

Sevakin, Hindistan ticaretiyle uğraşan tüccarlar için kurulmuş bir durak haline gelmişti; Sevakin'in kuzeyinde bulunan Aydhab için Mısır'a baharat ithal eden ticari bir merkezdi. 1130 ve 1132 tarihlerinde bu ticarete hakim olan Yahudi tüccarlar olan Karimiler tarafından yazılan mektuplar, Hindistan'dan gelen malların genellikle yeniden paketlenildiğini, vergilendirildiğini ve Aden'de depolandığını; Sevakin'den Mısır'a yapılan ihracatların Mısır dinarıyla yeniden fiyatlandırıldığını gösteriyor. Ayrıca Karimiler yine Sevakin'de, Aydhab'a ödedikleri gümrük aidatı sermayelerini artırmak için gıysiler, özellikle cübbeler satıyordu.⁵

Nitekim her ne kadar Sevakin'in yükselişi genellikle diğer Kızıldeniz limanlarının gerilemesiyle bağlantılı olsa da, önce güneyi, Badi'yi sonra da Aydhab'ı⁶ rakip olmaktan ziyade tamamlıyor gibi görünüyordu. Aden'den Mısır'a mal taşıyan gemiler, Afrika kıyılarına tutunma eğilimindeydi ve yol boyunca bu limanlarda durdular, buda ticaret olanaklarının yanı sıra şiddetli Kızıldeniz rüzgarlarından korunma olanağı sağladı.⁷ Örneğin Hindistan tüccarı Barakat Levi tarafından 1132'de gönderilen baharat ve tekstillerin nakliyesi Sevakin ve Aydhab'a ulaşmadan önce Badi, Dahlak ve Nizala'da (henüz bilinmeyen sebeplerle) durduruldu.⁸

Bununla birlikte, Aydhab'ın Memluk-Beja ortak egemenliğinde olduğu düşünüldüğünde, siyasi olarak Sevakin'in Mısır'la olan ilişkisinin daha mesafeli olması şaşırtıcı sayılmaz.⁹ 1263'te Mısır Sultanı, Sevakin ve Dahlak hükümdarlarına, orada ölen tüccarların mallarına dokunmalarını engellemek için bir heyet göndermek zorunda kalmıştı.¹⁰

İki yıl sonra, Memlükler, Sevakin'i gerçekten fethetmeye karar verdiler. Sefer hesapları, ayrıntılarına göre çeşitlilik gösterir. Bu durum, çağdaş Memlük tarihçisi Baybars al-Manşür'e göre, Karimi tüccarlarının gelişine yardım etmek ve (Sevakin) hükümdarı Alam al-Din Asbaghay'ın kendilerine müdahale etmesini önlemek için Mısır Kus üst valisi tarafından ele alınmıştı.¹¹ Ancak uzun vadede, mevcut düzenlemeleri korumak daha uygun maliyetli oldu ve Alam al-Din Asbaghay Memlük valisi olarak yeniden görevlendirildi.¹²

Hint Okyanusu ticaretini koruma arzusu, Sevakin'de yakın bir Mısır katılımını sürdürmek için yeterli değildi. Memlükler tarafından on üçüncü yüzyılın ortalarında Sevakin'i Mısır'a bağlamak için kurulan posta istihbarat sistemi berid, muhtemelen yüz yıl sonra kullanılmaya başlandı,¹³ bu noktada Sevakin, Memlük'lerin tabisi Mekke Şerifleri buyruğu altına girdi. Şerifler Hadrami Arap kökenli olduğunu iddaa eden ancak dili Beja dili olan Sevakin Hadrami elitiyle birleşerek şehri kontrol altına almıştı. Hadrami şehri sadece Mekke ve Memlük yaptırımlarına daha az bağlı,

5 S. D. Goitein and Mordechai A. Friedman, *India Traders of the Middle Ages: Documents from the Cairo Geniza: "India Book" Part I*, Brill, Leiden 2008, s.258,262,374; S. D. Goitein, "New Light on the Beginnings of the Karimi Merchants", *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 1, No:2 1958, s.178.

6 Hasan, *The Arabs and the Sudan*, 82,83,88

7 Cf. G. R. Tibbets, "Arab Navigation in the Red Sea", *Geographical Journal*, Sayı:127, No:3, 1961, s.325.

8 Goitein and Friedman, *India Traders*, s.261-62.

9 David Peacock ve Andrew Peacock, "The Enigma of 'Aydhab: A Medieval Islamic Port on the Red Sea Coas", *International Journal of Nautical Archaeology* 37, no:1, Yıl:2008, s.35.

10 Hasan, *The Arabs and the Sudan*,74-75, 84.

11 Baybars al-Manşürî, *Zubdat al-Fikra fi Ta'rikh al-Hijra*, ed. D. S. Richards (Beirut and Berlin: Das Arabische Buch, 1998), 103.

12 Shihâb al-Dîn Ahmad b. al-Wahhâb al-Nuwayrî, *Nihâyat al-Arab fi Funûn al-Adab*, ed. M. Qumayha and I. Shams al-Dîn (Beirut: Dâr al-Kutub al-'Ilmiyya, 2004-5), 30:152; diğer kaynaklar için bkz. Hasan, *The Arabs and the Sudan*, 84-85.

13 Hasan, *The Arabs and the Sudan*, 75.

etkili bir şekilde bağımsız bir politikayla yönetmiş görünüyor.¹⁴

On dördüncü yüzyıl başlarında, Sevakin'in hakimi Şerif Zayd Abü Nummay olduğu zamanlarda, Faslı dünya öncüsü İbn-i Battuta hayattayken¹⁵ bir ifadesi vardı. Her zaman ki gibi, İbn-i Battuta'nın hafızası detaylar konusunda onu yanılttı; Sevakin'i "kıyıda yaklaşık 6 mil uzaklıkta", "büyük bir ada" olarak tanımlamıştı fakat ikisi de doğru değildi. Bununla birlikte adanın su sorunuyla ilgili sözleri daha sonra ki kaynaklarda açıklanmaktadır: Yağmur suyu toplamak için sarnıçlar olmasına rağmen bunlar yetersizdi ve adanın teknelerle su ile beslenmesi de gerekiyordu. İbn-i Battuta'nın bahsettiği tek ticaret, hayvansal ürünlerin ve darının Mekke'ye ihracatıydı. Ancak Sevakin, Etiyopya'ya kadar ulaşan Hadriba baskın seferleriyle güvence altına alınan, Afrika içlerinden altın ve köleler gibi ürünlerin ihracatı için bir antrepo haline gelmişti.¹⁶

Sevakin'in uluslararası ticaretteki rolü on dördüncü yüzyıl ve on beşinci yüzyıl başlarında pek tanınmıyordu ancak görünen o ki; Aden'de Rasulid hanedanı tarafından uygulanan cezai vergiler, en azından 1423'ten itibaren, Hindistan tüccarlarını yüklerini azaltarak Kızıldeniz'den Cidde, Dahlak ve Sevakin gibi kullandıkları alternatif limanlara devam etmeye teşvik etti.¹⁷ Memlükler baharat ticaretini sadece Cidde yoluyla yönlendirmeyi denediler ancak tamamen başarılı olamadılar. On beşinci yüzyılda, Hindistan'a ticaret yapan ancak Sevakin'i üs olarak kullanan Mekke kökenli pek çok kişi vardı.¹⁸ Ayrıca Sevakin, 19. Yüzyıldan kalma kaynaklara göre, Etiyopyalı Hıristiyan hacıların Kudüs'e gelebilmesi için önemli bir duraktı.¹⁹ Sevakin'i kullanan hacılar hakkında ki birkaç referansa göre, bu Hıristiyan hac ticareti, o dönemde Müslümanlardan daha büyük bir öneme sahip olabilir. Sevakin yolu Etiyopya hacıları tarafından on altıncı yüzyıla kadar kullanılmaya devam etti.²⁰

On altıncı yüzyılın başlarında Sevakin, 1541 Kızıldeniz Portekiz araştırmalarında tam olarak belirtilmese de, Aydhab'ı tamamen gölgeleyen temel bir -uluslararası ve bölgesel ticaretin- ana merkezi olarak kabul edildi.²¹ Portekizli coğrafyacı Tome Pires, Sevakin'in 1512'deki ticaret yollarındaki yeri hakkında ayrıntılı bilgiler verir. Bunun yanı sıra Zayla ve Barbera limanları boyunca, Cidde'ye²², muhtemelen büyük bir kısmı Kassala ve Gezira bölgelerinden elde edilen et, balık, buğday, pirinç, arpa ve darı gibi düşük değerli gıda maddelerinin ihracatı sağlanıyordu. Aynı zamanda Sevakin baharat ticaretinde önemli bir role sahipti. Baharatlar güneydoğuda Aden'e getiriliyordu ve oradan Kamaran ve Dahlak yollarıyla Kızıldeniz'e, ve Sevakin'den el Quseir'e getirilip karadan Nil'e gönderildikten sonra Kahire'ye varıyordu. Ancak bu rotadaki güvenlik zayıftı ve bazı tüccarlar Kızıldeniz'in tehlikeli fırtınalarını göze alıp Sevakin'den Cidde'ye ve oradan Kahire'ye karadan

14 Spaulding, "Suakin," 41–43.

15 İbn Battūta, *The Travels of Ibn Battūta*, trans. H. A. R. Gibb (London: Hakluyt Society, 1956–71), 2:363.

16 R. S. O'Fahey and J. L. Spaulding, *Kingdoms of the Sudan* (London: Methuen, 1974), 21–22; Spaulding, "Suakin," 42–43.

17 Hasan, *The Arabs and the Sudan*, 80, 87.

18 *Ibid.*, 88–89.

19 O. G. S. Crawford, ed., *Ethiopian Itineraries ca. 1400–1524* (Cambridge: Hakluyt Society, 1958), 29–30, 43, 78, 128–29, 136–37, 154–55, 178–79

20 Francisco Álvares, *The Prester John of the Indies*, trans. Lord Stanley (Cambridge: Hakluyt Society, 1961), 2:450.

21 Peacock and Peacock, "The Enigma of 'Aydhab,'" 45–46; Albert Kammerer, *Le routier de Dom Joam de Castro: L'exploration de la Mer Rouge par les Portugais en 1541* (Paris: P. Geuthner, 1936).

22 Armanda Cortesao, ed. and trans., *Suma Oriental of Tomé Pires: An Account of the East, from the Red Sea to China, Written in Malacca and India in 1512–1515 and the Book of Francisco Rodrigues, Pilot Major of the Armada That Discovered Banda and the Moluccas* (London: Hakluyt Society, 1944), 1:11.

yolculuk etmeyi tercih ettiler.²³

Ayrıca Sevakin'den Hindistan'a (Aden aracılığıyla) altın ve gümüş gibi Afrika'dan gelen yüksek değerli ürünler de ihraç edildi.²⁴

2- Sevakin'de Osmanlı Rejiminin Temelleri

Portekizlilerin Kızıldeniz'e olan ilgisi Portekiz'in Hint Okyanusu ticaretinin kontrolünü ele geçirmeyi ve stratejik kıyı bölgelerinde temel oluşturmayı amaçlayan daha büyük bir emperyalizm politikası olarak ortaya çıktı. Sevakin on altıncı yüzyıl başlarında doğrudan tehdit altına girdi. 1513 yılında Portekizliler, Kızıldeniz Kamaran adasını aldı ve Sevakin'i kuşattı. 1517'de ya Sevakin'de yada Massawa'da bir kale inşa etmeyi umuyorlardı, ancak elverişsiz rüzgarlar Portekiz donanmasının bu kaleyi inşa etmeyi amaçladıkları limanlara ulaşmadan Dahlak'a sığınmasına neden oldu.²⁵ Sevakin Memlük sahası etkisi altında kalsa da bu durum biraz belirsizdi. 1517'de Mısır'ın I. Sultan Selim'in eline geçmesiyle Osmanlı İmparatorluğu, en azından teoride, Memlükler'e tabi olan alanları devraldı. Mısır'ın Osmanlı fethini Kafkas Hükümdarı Şirvanşah'a duyurmak için yazılmış olan bir mektupta Selim'in hak iddia ettiği hükümlerden biri Sevakin'di:

Tüm Hicaz toprakları ve Sevakin'e kadar olan iki Kutsal Şehir ve Etiyopya, Zanzibar ve en batıda ki Mısır topraklarına kadar Jazin, Calicut, Yemen Suriye topraklarına eklenmiştir (yani Osmanlı topraklarına) ve Yüce Allah'ın hizmetkarlarının eline geçmiştir. (Osmanlı hanedanlığına)²⁶

Bununla birlikte, Osmanlı'nın egemenliği bu tarihte, Calicut ve Zanzibar gibi imparatorluğunun parçalarını oluşturmayan listede ki diğer yerlerde olduğu gibi, Sevakin'de de muhtemelen artık gerçek değildi. Muhtemelen Kızıldeniz'deki Osmanlı komutanı Selman Reis tarafından yazılan, 1525 tarihli bir rapor, Sevakin'in henüz Osmanlı kontrolünde olmadığını onayladı:

Cidde limanının karşısında, Kızıldeniz'in diğer tarafında Sevakin olarak bilinen başka bir liman var. Hindistan'dan gelen tüccarlar Cidde limanındaki aşırı adaletsizlikten kaçınmak için sık sık bu limana iniyor. Orada da, çıplak Araplar bahsi geçen her gemiden birer birer vergi (öşür) toplamak için geliyor. Miktarı paylaştıktan sonra dağılıyorlar. Mekke Şerifi Barakat'ın da payını alması, Sultan'ın hazinesine hiç bir şey girmemesi ile bağlantılıdır. Eğer doğru zamanda 50 tüfekçi bulunan bir gemi Cidde limanından gelirse bu ganimetleri devlet için ele geçirebilir.²⁷

Açıkçası bu öneri hızlı bir şekilde uygulandı, zira Sevakin'in gelirleri 1527-28 arasında Mısır'ın Osmanlı hesaplarına dahil edildi.²⁸ Bununla birlikte Sevakin'de ki Osmanlı idaresinin erken dönemleri hakkında neredeyse hiçbir bilgi mevcut değildir: büyük olasılıkla Hadriba seçkinleri on dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda yaşadıkları özerkliklerinin çoğunu korumuştur.

1541'de asıl Osmanlı mevcudiyetinin orada bulunmaması sebebiyle, Sevakin'in rahatlıkla

23 Ibid., 1:17.

24 Ibid., 1:43.

25 J. L. Bacqué-Grammont and Anne Krøell, *Mamlouks, Ottomans et Portugais en Mer Rouge: L'affaire de Djedda en 1517* (Cairo: IFAO, 1988), 4, 28, 43, 53, 67

26 Feridun Beğ, *Münşeat ül-Selatin* (Istanbul: Tophane-i Amire, 1274/1855), 1:391.

27 Salih Özbaran, "An Ottoman Report on the Red Sea and the Portuguese in the Indian Ocean (1525)," in *The Ottoman Response to European Expansion: Studies on Ottoman-Portuguese Relations in the Indian Ocean and Ottoman Administration in the Arab Lands during the Sixteenth Century* (Istanbul: Isis, 1994), 104–8 (reprinted from *Arabian Studies* 4 [1978])

28 Ömer Lutfi Barkan, "H.933–934 (M. 1527–1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği," *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 15 (1953): 291.

Portekizlilere düşmesi şiddetle dile getirildi. Son olarak da , pilot Joao de Castro tarafından kaydedilen Kızıldeniz'e yapılan meşhur keşif gezisi ile, Portekiz'in Etiyopyalı müttefiklerini, Adel'in Osmanlı destekli Müslümanları ile olan savaşlarında desteklenmesinin yanı sıra Kızıldeniz kıyılarını da araştırması planlanmıştı.²⁹ Hindistan Vali Yardımcısı Estevao da Gama'nın komutasındaki sefer, 2.300 kişiden oluşuyordu ve 31 Aralık 1540'ta Goa'dan ayrıldı. Ordunun asıl hedefi Süveyş'teki Osmanlı ordusunu yıkmaktı, ve, Sokotra'da durduktan sonra sefer yavaş yavaş Kızıldeniz'in Afrika kıyılarına ilerledi ve 1 Mart 1541'de yaklaşık 2 hafta kaldığı Sevakin'e ulaştı. De Castro "Doğu'nun en zengin şehirlerinden biri" olarak limanın³⁰ en iyi tanımını yaptı ve her ikisi de arkeolojik kanıtlarla onaylanan Güneydoğu Asya ve Mısır ile olan ticari bağlantılarından bahsetti.³¹ "Gidiş-geliş ve seferleri" kesinlikle abartılı olarak Lizbon'la karşılaştırdı. Hadrami kayıtları Portekizlilerin Sevakin sakinleriyle barış antlaşması yaptığını belirtir³² ve de Castro yapılan herhangi bir şiddete değinmiyor, fakat seferin bir diğer katılımcısı olan Manuel de Lima, Portekizlilerin teknelerini altın ve gümüşle doldurduklarını, şehri yaktıklarını ve 50 Türk'ü öldürdüklerini söylüyor.³³ Bu kişiler, resmîyette, tam olarak Osmanlılar olmayabilir, bugünlerde ki herhangi bir kullanımda Müslüman, Türk olarak tanımlanabilir. Eğer bir Osmanlı ordusu varlığı varsa açıkçası bir izlenim bırakmak için çok sınırlıdır.

Portekiz tehdidi yok olmadı. 1544'te Sefer Reis'in altında ki bir Osmanlı seferi, Süveyş'in her iki tarafında da Osmanlı otoritesini ortaya koymak amacıyla Portekiz'den sonra iki tarafsız gemi gönderdi ancak Sevakin ve çevre bölgelerinde düşmanın izine rastlanmadı.³⁴ Bu destekli ama doğrulanmamış önermeler, Portekizlilerin 1544'te Sevakin'de var olduğunu gösteriyor, zira Osmanlılar, olaydan 3 yıl sonra da Gama seferi ile karşı karşıya gelmeyi beklemiyorlardı. Görüldüğü üzere, Sevakin'in refahı için bu saldırıların ciddi sonuçları oldu. De Castro'nun zenginliğini ve ticaretini tarif etmesinin aksine, 1554'te Sevakin'e atanan bir Osmanlı iltizam görevlisi limanın sancak için yeterli olmadığını, Mısır'da daha uygun bir bölge ile telafi edilmesini talep etti.³⁵ Oysa Yemenli çağdaş tarihçi el-Nehrevali Sevakin'in refahı nedeniyle eski Yemen valisi Özdemir Paşa'nın dikkatini çektiğini ifade eder.³⁶ Özdemir Paşa Osmanlı Sultanı Süleyman'ı Etiyopya'ya karşı cihad yapmasına izin vermesi için ikna etti ve Sevakin'i bu operasyonların üssü yaptı. Bu bağlamda, 5 Temmuz 1555 tarihinde, Osmanlı hükümeti, başkenti Sevakin'de olan Habeş eyaletini kurdu ve ilk valisi (beylerbeyi) Özdemir Paşa oldu.³⁷

29 T. J. Coates, "João de Castro's 1541 Red Sea Voyage in the Greater Context of the Sixteenth Century," in Decision Making and Change in the Ottoman Empire, ed. Caesar E. Farah (Kirksville, MO: Thomas Jefferson University Press, 1993), 270–73.

30 Kammerer, Le Routier, 93–97.

31 Michael Mallinson et al., "Ottoman Suakin, 1541–1865: Lost and Found," in The Frontiers of the Ottoman World, ed. A. C. S. Peacock (London: Oxford University Press, 2002), 486–90.

32 R. B. Serjeant, The Portuguese off the South Arabian Coast (London: Oxford University Press, 1974), 99

33 Coates, "Joao de Castro's 1541 Red Sea Voyage," 272; E. Sanceau, "Uma narrativa da expedição portuguesa de 1541 ao Mar Roxo," Studia 9 (1962), 211–13

34 Halil Sahilloğlu, ed., Topkapı Sarayı Arşivi H. 951–952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri (Istanbul: IRCICA, 2002), 96–97, document no. 119. On Sefer Reis, see Giancarlo Casale, The Ottoman Age of Exploration (New York: Oxford University Press, 2010), 93–95, 107, 112–13.

35 Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti, 185; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (Prime Ministry Ottoman Archive), Istanbul [henceforth BOA], Ruus, KK, no. 211.

36 Quṭb al-Dīn al-Nahrawālī, al-Barq al-Yamānī fī 1-Faṭh al-'Uṭhmānī, ed. Ḥamad Jāsir (Riyadh: Dār al-Yamāma, 1967), 119. Bölgedeki Osmanlı operasyonları hakkında daha fazla tartışma için, bkz. A. C. S. Peacock, "The Ottomans and the Funj Sultanate in the Sixteenth and Seventeenth Centuries," Bulletin of the School of Oriental and African Studies 75, no. 1 (2012).

37 Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti, 37; BOA, Ruus, KK, no. 213.

3- Habeş Eyaletinde Sevakin

Eyaletin kuruluşunu Sevakin'in yeni statüsünü belirleyen bir takım idari atamalar izlemiştir.³⁸ İlk Habeş kadısı olan Abdülvehhab Sevakin'e gönderildi ve mali müfettiş gibi diğer resmi yetkililer bunu takip etti. Eyaletin askeri ihtiyaçları ilk etapta erkekler ve Mısır'dan gelen malzemeler ile karşılanacaktı, bu döngü yetersiz kaldığında Yemen'de katkıda bulunmak zorundaydı. Özdemir Paşa'nın altında Habeş, Debaroa'nın 1559'da Osmanlılara düşmesiyle birlikte³⁹ Etiyopya'ya doğru genişledi ve Özdemir Paşa 1560'ta Etiyopya sınırında mücadele verirken yakalandığı bir hastalık sonucu öldü. Etiyopya mücadelelerine Özdemir Paşa'nın oğlu ve beylerbeyi halefisi olan Özdemiroğlu Osman Paşa (yaklaşık 1560-68) tarafından devam edildi. Osmanlı'nın bu hırsları, 1579'da Addi Qarro Muharebesi'nde ki Etiyopyalılar tarafından yapılan feci mağduriyetleriyle daha da büyük bir darbe aldı; daha sonra Habeş'in beylerbeyi olan Ahmed Paşa kendini öldürttü. On altıncı yüzyılın sonuna doğru Etiyopya ile ilişkilerin iyileşmesine rağmen, Sevakin git gide Funj tehdidi altında kaldı. 1586 tarihli bir Osmanlı belgesine göre, Funj hükümdarı .dawra B. Dakin'den duydukları korkular nedeniyle Sevakin'e önemli miktarda takviye sağlayarak şehre saldırmayı planladılar.⁴⁰ Bu esnada on altıncı yüzyılın ortasından sonra büyük bir Portekiz saldırısı gerçekleşmemiş bile olsa, Portekizli casusların faaliyetleri endişe uyandırdı: 1582'de Habeş, "kendini Müslüman olarak gösteren iki Portekizli gavuru, limanlar üzerinde casusluk yapmaktan ve bu bölgenin sınırlarını aşmaktan" hapse attı.⁴¹

Sevakin'i elinde tutan Osmanlı'nın daimi niteliklerinden biri, on altıncı yüzyılda bile istikrarsızlığıydı. Her ne kadar Arap dünyasında ki diğer iller gibi, Habeş salyane vergisinden mahrum, kendi kendini finanse etmeyi amaçlayan bir model planlasa da, bu asla başarısız oldu. Arşiv kayıtları, Etiyopya'da ki savaşta Habeş'in tedarik edebileceğinden çok daha fazla adam, daha fazla ekipman, daha fazla silah gerektiğini iddia eden kaynaklarla doludur. 1574 yılında Vali Rıdvan Bey, eyalet imkanlarını araştırması sonucunda topçu takviyeleri gönderdi.⁴² Bu yeterli değildi, çünkü 1576'da İstanbul, hem Yemen hem Mısır'a Habeş'e daha fazla malzeme göndermesini emretti, Yemen 200 silah, 100 kantar barut ve 500 adam verdi.⁴³ Bu arada Nubya'da ki yeni atanan İbrim valisi, emrini yerine getirmek için Habeş'te görev yapacak adamları işe almaları talimatını verdi; bu adamların maaşları, silahları ve erzakları Mısır hazinesi tarafından karşılanacaktı.⁴⁴

Habeş'te ki sürekli malzeme kıtlığı sıkıntısı Şeyh el Araplarının hanedanı olan Banumar (Ömer oğlu) kontrolünde ki Yukarı Mısır vilayet köylerinin eklenmesiyle çözülebilirdi.⁴⁵ Muhtemelen bu sebepten dolayı, İbrim 1573'te⁴⁶ Habeş'e bağlanmıştı ve bu durum bütçe açığını kapatmak için başarısız ve geçici bir girişimdi; ve Habeş'in diğer Osmanlı illerinin; özellikle Mısır'ın, yardımlarına bağımlı olduğu durumun gerçekliğine değinir.

Bu nedenle, on altıncı yüzyılın ikinci yarısında Habeş'te ki ekonomik durum Castro'nun Sevakin'in servetine ve ticaretine hayret ettiği zamanlardan büyük ölçüde daha az iyimser görün-

38 Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti, 37-41.

39 Ibid., 46.

40 Ibid., 65, 238-39; BOA, MD 60, no. 580.

41 Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti, 230; BOA, MD 48, no. 610; cf. Sa'dāwī, al-Sūdān fī l-'Ahd al-'Uthmānī, 110; BOA, MD 60, no. 580.

42 BOA, MD 24, no. 301.

43 BOA, MD 26, no. 20.

44 BOA, MD 26, nos. 21 and 22.

45 Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti, 200-202; BOA, MD 26, nos. 27, 35, and 380.

46 Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti, 196; BOA, Ruus, KK 225.

yordu. Kuşkusuz, yukarıda bahsedildiği gibi, Sevakin hala Funj'da ki Dawra b. Dakin'in dikkatini çekmek için yeterince çekici bir ödül, bununla ilgili doğrudan kanıtlar on yedinci yüzyıla kadar önemsenmese de, belki de bunun Funj toprakları için ana pazar yeri olarak bir rol oynadığını öne sürülmektedir. Bununla birlikte, Osmanlıların, sık sık yaşanan düşmanlıklara rağmen, Funj gibi yerel güçlerle ticaret yapmak zorunda olduklarından oldukça eminiz. Kesin olarak tanımlayabildiğimiz, on altıncı yüzyıl ithalatı kumaştır. Bu Osmanlı kaynaklarında on ikinci yüzyılın Karimi tüccarlarının tekstil ticareti yaptığı gibi, erzak için Funj ile değiş tokuş edildiği⁴⁷ şeklinde anılmaktadır ve 1482 civarında, Sevakin'e seyahat edenlerin valiye "rengarenk bir kumaş, koyu renk bir kumaş ve 5 adet sabun" verme geleneğini görüyoruz.⁴⁸

On altıncı yüzyılın başlarında, 1425 anlatımlarıyla, Sevakin, yukarıda belirtildiği gibi Etiyopya'ya satılan Yukarı Mısır atlarında ki ticarete çok önemli bir bağlantı olmuştu.⁴⁹ Bu ticaret Osmanlılar için Sevakin gibi Osmanlı otoritesinin kurulduğu yerlerde muhtemelen kuruma başladı, Osmanlılar atların Etiyopya'nın eline geçmesini engellemek için bazı çabalar sarf etti. Nitekim Habeş sürekli hayvan kıtlığından zarar gördü. On altıncı yüzyılın sonlarına ait bir belgeye göre, Yemen'den Etiyopya'ya karşı savaşı desteklemek için yakın zamanda gönderdiği 200 at ve katırdan yalnızca 40-50 tanesi hayatta kaldı; bu da yeni malzemelerin Mekke'den talep edildiği anlamına gelir.⁵⁰

Bu on altıncı yüzyılda tam olarak doğrulanamamış olsa bile, Habeş'in Sevakin'e gelen gemilerin gümrük aidatlarından elde ettiği gelirin, Massawa ve Beylül kıyıları ile birlikte olması muhtemeldir. Kölelerin ve baharatların bu ticaretin büyük bölümünü oluşturduğu düşünülürken, Sevakin aynı zamanda inci dalışıyla da tanınır.⁵¹ Bununla birlikte, limanın yıllık geliri, yerel Osmanlı idaresinin, askerlerin maaşlarını ödemek, savunma gereçlerini onarmak ve yerel kabile şeflerine (meşayih-i urban) şeref cüppelerini (kisve) bağışlamak gibi taleplerini karşılamak için yeterli olmaktan uzaktı.⁵²

Osmanlı etkisini sürdürmek, tam olarak erzak ve para sorunu ile ilgili değildi. Sevakin ile merkez imparatorluk arasında ki iletişim zordu, İstanbul'dan talimatların gelmesi 5 yada 6 ay sürüyordu.⁵³ Habeş içinde bile, Sevakin'den Debaroa'ya 25 günlük bir yolculuk bile sürekli saldırı tehlikeleriyle geçiyordu.⁵⁴ Her ne kadar Massawa'dan Sevakin'e yolculuk bir haftadan biraz daha fazla bir sürede, deniz yoluyla karşılanabilse de,⁵⁵ on yedinci yüzyılın başlarında Jesuit Jeronimo Lobo'nun 45 gününü aldı; kuşkusuz ki bu durum sert hava koşulları nedeniyle gezginleri kara yoluyla yolculuk yapmaya zorlayan ciddi bir hadiseydi.⁵⁶ Dahası, Sevakin sadece Portekizlilerin değil, bölgede ki göçebelerinde askeri tehdidi altındaydı. 1564 yılında Habeş valisi Sevakin bölgesinde göçebe yaşayan isyancı bedevilerin şehir dışında ki su kaynaklarına erişime izin vermeyeceğini bildirdi. Birçok Müslüman'ı öldürmelerinin yanı sıra fahiş fiyatlarda da su satıyorlardı. Bahsi geçen

47 Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti, 202; BOA, MD Zeyli no, 2

48 Crawford, Ethiopian Itineraries, 43.

49 Özbaran, "An Ottoman Report," 108.

50 Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti, 235; BOA, MD 47, no. 560; Etiyopya ile at ticareti hakkında daha fazla bilgi için, bkz. Peacock, "The Ottomans and the Funj Sultanate."

51 Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti, 98-99.

52 Ibid., 220; BOA, MD 43, no. 326.

53 Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti, 204; BOA, MD 33, no. 48.

54 Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti, 204; BOA, MD 28, no. 564

55 Kammerer, Le Routier, 81, 89

56 The Itinerary of Jerónimo Lobo, trans. Donald M. Lockhart (London: Hakluyt Society, 1984), 280

yerde bir kale inşa etmek ve bölgeyi kontrol etmek için bir sancakbeyi (vali yardımcısı) atanması gerekiyordu.⁵⁷ Muhtemelen bu düzenleme Lobo'nun Massawa'da ki sadece su kaynağını korumak için adadan uzağa inşa edilen bir kale tanımlamalarına oldukça benziyordu.⁵⁸

Ancak kalenin inşası, sorunu sonlandırmadı; bir kaç yıl sonra, 1571'de beylerbeyi, kale savunucuları tarafından çok fazla can kaybı ile püskürtülen göçebelerin bir başka büyük saldırısını daha rapor ediyordu. Beylerbeyi İstanbul'dan ihtiyaçlarının bildirilmesinden geri durmaması talimatını aldı,⁵⁹ ancak Sevakin on altıncı yüzyıl boyunca Osmanlı'nın elinde kalmasına rağmen bab-ı ali Osmanlı İmparatorluğu'nun münferit karakolunun tedarik ve savunma sorununu hiç bir zaman tatmin edici bir şekilde çözemedi. 1580'de Sevakin'de en az üç kale vardı, ancak her biri 20 adamdan oluşan küçük garnizonlardı, ve Sevakin ve Massawa'da ki Osmanlı kuvvetleri 100 kişiyi geçmiyordu.⁶⁰ Muhtemelen savunma sorumluluğunun dizdar (kale savunucusu) ve ayrı zamanda yerel göçebe gruplardan askerlerin görevlendirilmesinden sorumlu olan şeyhülislam⁶¹ arasında paylaşılmasının nedeni budur.⁶² Sevakin'de ki Osmanlı hâkimiyeti ancak yerel halkla iş birliği yaparak gerçekleştirilebildi.

4- On Yedinci ve On Sekizinci Yüzyıllarda Sevakin

Habeş ve Sevakin ilişkileri az da olsa on yedinci yüzyıldaki Osmanlı arşivlerinde belgelenmiştir. Komşu güçlerle ilişkiler biraz rahatlamıştır ve Etiyopya savaşının sona ermesiyle barış anlaşması Sevakin'in Etiyopya ticareti için bir kanal haline gelmesine izin vermiştir.⁶³ Osmanlıların Sevakin'in gümrük gelirlerini Funj ile paylaşması gerektiğine dair göstergeler bile vardır⁶⁴-- belki de daha önce olduğu gibi Aydhab'ın Memlük-Beja birliği gibi yönetilmişti. Siyasi durum belirsiz olsa da iki önemli güncel Osmanlı söylentisi varlığını sürdürüyor. Biri, limanın işlerinin çok seyrek olduğu anlar 1655 yılında İstanbul'da düzenlenen Osmanlı tarihçelerinde tartışılmaktadır. Bosna'nın eski defterdarı Mustafa Paşa Habeş valisi olarak atanmasını rüşvet vererek başarmıştı. Sevakin'de Mustafa Ağa'yı vekili olarak (mütesellim) atadı, Mustafa Ağa'nın uygunsuz davranışları olursa diye gizlice başka bir kişiyi de aynı pozisyona atadı. Sevakin'e vardıklarında, Mustafa Ağa'nın ilk hareketi, verilen göreve aykırı olarak, limanda üç gemiyi vermek yerine nakit olarak vergilendirmeye çalışmaktı. "Eyaletin ileri gelenleri ve büyük tüccarlar" bu tüccarların limana sık sık uğramayacağı ve "bu durumun büyük kayıplara neden olacağı" gerekçeleriyle protesto ettiler. Gerçekten de, Yeniçeri garnizonu (Habeş Kulları) bile bu yeniliği durdurmak için soylular ve tüccarlarla güçlerini birleştirdi. Bu noktada, ikinci gizli mütesellim kadıların huzurunda kendini halka duyurdu, ancak kimlik belgeleri reddedildi ve her iki mütesellim de iktidarı ele geçirmiş Deli Derviş

57 Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti, 186; BOA, Ruus, KK 218. Bununla birlikte, diğer Osmanlı belgeleri 1564'te zaten var olan bir kale olduğunu göstermektedir: bkz. Sa'dāwī, al-Sūdān fī 1-'Ahd al-'Uthmānī, 82, quoting BOA, KK, Ahkam, no. 74, sh. 525.

58 The Itinerary of Jerónimo Lobo, 276.

59 Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti, 191; BOA, MD 16, no. 126.

60 Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti, 212; BOA, MD 39, no. 408.

61 Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti, 221; Sa'dāwī, al-Sūdān fī 1-'Ahd al-'Uthmānī, 104; BOA, Ruus, KK, no. 238

62 Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habes Eyaleti, 213; BOA, MD 39, no. 413

63 See Emeri van Donzel, "The Turks of Habeş Eyaleti in a Yemenite Source, 1650," in CIÉPO Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi—VII: Sempozyumu Bildirileri, ed. J. L. Bacqué-Grammont, İlber Orbaylı, and Emeri van Donzel (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994), 309–15.

64 O. G. S. Crawford, The Fung Kingdom of Sennar (Gloucester, UK: John Bellows, 1951), 116, 118, 120, 177.

isimli bir Yeniçeri tarafından hapse atıldı. Bu arada Vali Mustafa Paşa Cidde'ye ulaştı ve Sevakin'i yeniden ele geçirmeye çalıştı, ancak ilk girişimi, muhalefet Osmanlı garnizonu karşısında reddedildi, bazı söylentilere göre bu isyancılar Etiyopyalılardan yardım aldı. Sonunda Mısır'dan gelen bir yardım gücü, Deli Derviş ve yandaşları kaçmayı başarmış olsa da Mustafa Paşa'nın kontrolü ele geçirmesine imkan verdi.⁶⁵ Bugüne kadar gün ışığına çıkmış Osmanlı kaynaklarından başka hiç bir şey bilinmemektedir, ancak bu kargaşalar tamamen yerel meselelerden daha fazlası olabilirdi, Funj Etiyopya imparatoruna bu dönemde yazıldığı iddia edilen bir mektupta (kuşkusuz doğruluğu tartışılır) Sevakin'in Osmanlı valisini öldürme sorumluluğunu üstleniyordu ve bir Osmanlı saldırısı durumunda Etiyopya'dan yardım istiyordu.⁶⁶

Osmanlılar uzun vadede Sevakin'in kontrolünü elinde bulundursalar da, Deli Derviş İsyanı pek çok nedenle merak uyandırıyor. İlk olarak, on yedinci yüzyıl Osmanlı arşiv belgelerinde Sevakin kayıtlarının azlığına rağmen, bölge önemli bir ticaret merkeziydi: doğrusu, kesin istatistiklerin olmayışı spekülasyonu tehlikeli kılssa da, Mustafa Paşa'nın ve adamlarının liman gelirlerinin kontrolünü kazanma konusunda sahip oldukları coşku, on altıncı yüzyılın sonlarında ki Sevakin'in finansal görünmezliği ile çelişkilidir. Belki de Portekiz tehdidinin giderilmesi ticarete artışa müsaade etti. İkinci olarak, isyan, Osmanlı garnizonunun öncelikle yeni vergi sistemine karşı isyan çıkaran ileri gelenleri ve tüccarlarınkilerle birlikte yerel çıkarları belirlediğini göstermektedir. Nubia'da olduğu gibi, Yeniçeriler yerel halkla evlenip orayla giderek daha fazla bütünleşiyorlardı.⁶⁷ Son olarak, Mustafa Paşa Sevakin'in yeniden ele geçirilmesinde, savunmasının makul düzeyde iyi durumda kaldığını ileri sürdü.

Bu izlenimlerin bir kısmı, Sudan ve Doğu Afrika'daki seyahatleri sırasında 1672'de Sevakin'de 12 gün kaldığını iddia eden gezgin Evliya Çelebi'nin tanımlamaları tarafından doğrulandı. Bu seyahatlerin en azından bazıları, özellikle Sinnar ve Etiyopya ile ilgili olanlar kurmaca olsa da, Evliya'nın Sevakin tanımlaması inandırıcıdır.⁶⁸ O burayı önemli bir ticaret merkeziydi fakat sağlam bir şekilde inşa edilmiş kamu binaları gibi imkanları vardı ve zayıf su kaynaklarına dayanıyordu diye betimliyor, Evliya adanın ne kadar küçük ve anakaraya yakın olduğunu söylüyor ve bir Habeş valisi olduğu halde, orada yaşamadığını not ediyor. Evliya'nın Özdemir Paşa tarafından yaptırıldığını iddia ettiği, iskele taraflarında ki sarayda, bir kaymakam gümrük ücretlerini alarak hükümetin işlevlerini yerine getiriyordu. Burası güçlü, sağlam bir yapıydı, adada hepsi çamurla kaplı taş, sazlık ve çaput gibi farklı malzemelerden yapılmış toplamda 260 ev vardı. Biri taştan (Özdemir Paşa'ya da atfedilen) ve bir çoğu da çim ve sazlardan yapılan camiler vardı. Limanda (iskele) Banyan halkına (yani Hindular ve Jainler) ait kıymetli malzemelerle dolu depolar vardı. Bunun dışında "kervansayarlar, hamamlar, imarethaneler (hayır vakfı), bahçeler, meyve bahçeleri yoktu", "çünkü bu bölgeler Funjistan, Zenjistan ve Dumbistan hükümdarlarının limanı olarak çok zengin bir yerdi."⁶⁹ Gemilerin Hindistan, Sind ve Yemen'den geldiği belirtiliyor, Evliya'nın kasabada ki

65 Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti, 89–91; Naîmâ Mustafa Efendi, Târîh-i Na'îmâ, ed. Mehmet İpşirli (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007), 4:1638–39; Silahdar Mehmed Ağa, Silahdar Tarihi (İstanbul: Devlet Matbaası, 1928), 1:2–4; Abdurrahman Abdi Paşa, Vekâyi'Namesi (Osmanlı Tarihi [1648–1682]), ed. Fahri Ç. Derin (İstanbul: Çamlıca, 2008), 70–71.

66 Jay Spaulding and Muhammad İbrâhîm Abû Salîm, Public Documents from Sinnâr (East Lansing: Michigan State University Press, 1989), 3.

67 J. L. Burckhardt, Travels in Nubia (London: John Murray, 1822), 133–35.

68 Evliya Çelebi, Seyahatnamesi, 10: Kitap, ed. S. A. Kahraman, Y. Dağlı, and R. Dankoff (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007), 483–84.

69 Zenjistan, "Land of the Blacks," ve Dumbistan kesin coğrafi terimler değil, fantastik Afrika krallığının isimleridir. Daha fazla bilgi için Evliya'nın Afrika ve Funj tarihinin mitolojisine, bkz. Peacock, "The Ottomans and the Funj Sultanate."

kendi finansal işlemleri Afrika ürünleri ile sınırlı olmasına rağmen, 40 devesini 500 guruşa satması ve bu gelirle 50 fildişi satın almasıyla sınırlı kaldı.

Su sürekli bir sorun olarak kaldı, ve zaman zaman geçen gemilerden yalvar yakar istemek zorunda kaldılar. Evliya ana karada bulunan ve adanın güneydoğusunda kalan su kuyularını korumak için inşa edilmiş sur duvarından (kule) bahseder: "eğer kuleler olmasaydı" diyor, "siyahiler (zenci kavimleri) Sevakin'in bir damla su içmesine izin vermeyecek ve şehir susuzluktan helak olacaktı." Kuleler "Taş Kale", "Orta Kale" ve "Boğaz Kale" olarak biliniyordu, ve eski olmalarına rağmen (muhtemelen on altıncı yüzyıl inşaatları hala sağlam olsa da) "çok iyi durumda" (gayet ma'murdurlar) olarak tanımlanırlar, ve ağır silahlarla döşenmişlerdir. "Garnizon sürekli olarak silahlarla suları koruyor ve gece gündüz küçük tekneler suları Sevakin adasına götürüyordu." Evliya her surda 50-60 adam olduğunu ifade ediyor; ayrıca kaymakama adanın idaresi için 500 adamın yardım ettiğini söylüyor. On altıncı yüzyılın sonlarına doğru rakamlarda bu kadar büyük bir artış pek mümkün görünmüyor, ancak İstanbul defterlerinde ki rakamlar şeyhülislam altında ki Osmanlı'nın Beja mütteliklerini kapsamıyor çünkü düzenli maaşlar ödenmiyordu. Alternatif olarak, isyanın ardından 20 yıldan daha kısa bir süre önce, şehirde ki Osmanlı askeri mevcudiyetinde bir artış olduğunu varsayabiliriz. Her halükarda, Evliya'nın kesin ifadeleri kusurlu olsa bile görünürde müreffeh bir limanı, güvenilir bir şekilde resmediyor.

Sevakin'in ticari öneme sahip olduğuna dair diğer bulgular Sevakin'in Sinnar tüccarları için yükleme limanı olduğunu söyleyen, 1699'da ki yolculuğunu yazan Fransız Poncet tarafından verilmektedir. Sonraları, Hindistan'da Surat'a kadar altın, misk, ve fildişi taşıyorlardı ve Hindistan'ın baharatlarını ve "diğer ürünlerini" getiriyorlardı.⁷⁰ Ayrıca kasabanın incilerinden ve kaplumbağalarından da bahsediyor, "ki bunların muhteşem bir ticareti vardı ve bu nedenle Osmanlı Padişahı kayda değer bir gelir elde ediyordu."⁷¹ İstanbul'da ki manzara oldukça farklıydı. 1701 tarihli bir Osmanlı belgesi, Sevakin'de iyi kölelerin ve develerin ana kanalı ve vergilendirme noktası olarak Sinnar'dan Hicaz'a akan, daha yerel bir ticareti önermektedir.⁷² Aynı zamanda, Avrupa gemileri, Müslüman deniz taşımacılığında ki izdihmandan dolayı gümrük gelirlerinin azalması nedeniyle yerel Osmanlı memurlarının sözsüz onayı ile Kızıldeniz ticaret rotalarına hükmetmeye başladı.⁷³ İdari değişiklikler, eyaletin Cidde sancağına katılmasıyla ve görevinin başında bulunmayan valilerin yönetimi mütesellimlerin ellerine bırakılmasıyla Habeş'in önemini yitirmesine neden oldu.⁷⁴ James Bruce'un 1769'da Kızıldeniz'e indiği dönemde önde gelen limanların ticari düşüşü çok açıktı:

Hindistan ticareti Halifelerin başarılı zamanlarında olduğu gibi Sevakin ve Massawa'da aşırı derecede hızlandı. Müslümanlar tarafından Hicaz'ın kutsal topraklarına girmeleri yasaklanan Banianlar (Doğu Hint Adaları'ndan gelen tek tüccarlar), bütün gemilerini Yemen'de ki Konfodah'a götürdüler ve bu iki limandan sırasıyla, karşılıklı olarak, birinci elden, Çin - Tibbar'dan inci ve

kaplumbağa kabukları, ağırlığınca altın, veya Sinnar'dan saf altın, (Habeşistan'dan daha azı), fil dişleri, dönerli gergedan boynuzları, bol miktarda Arap sakızları, sinameki, mırza kahvesi, tütüsü, ve diğer pek çok değerli parçalar aldılar; bunların hepsi Hindistan malları için Masuah ve Suakem'de takas edildi. Ancak şiddet ve adaletsizlik gibi mahvedici hiçbir şey Türk hükümeti adı

70 William Foster, ed., *The Red Sea and Adjacent Countries at the Close of the Seventeenth Century* (London: Hakluyt Society, 1949), 107, 176.

71 Ibid., 107, 154.

72 Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti*, 247-9; BOA, MD 111, p. 555.

73 Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti*, 129-30, 250-52; Sa'dāwī, *al-Sūdān fī 1- 'Ahd al-Uthmānī*, 116-17; BOA, MD 112, no. 1438.

74 Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti*, 133-34.

altında asla var olamaz. Basha'lar Konstantinopolis'te ki onayları için çok fazla para ödüyor, ve bu hizmeti, daha önce elde ettikleri paraların geri iadesi için yeterince uzun süre tutmaları gerekip gerekmediğinden emin değiller, ticaret sürecinde onları tazmin edinceye kadar devam edecek sabırları yok, Hindistan ödemelerini terörle ele geçirmek için, haraçtan zorbalığa doğru ilerledikçe, sonunda düpedüz soyguncular haline geldiler, gemi yüklerine bulabildikleri her yerde el koyuyorlar, ve o insanlar üzerinde en sarsıcı işkenceleri uyguluyorlar, vekilleri diri diri katlediyorlar, ve arda kalanları kazıklara oturtuyorlar. Ticaret böyle mahvoldu ve gelir durdu. Konstantinopolis'te vergi isteyen kimse yok, hayatları her saat tehlikedeyken kimse kafasına göre ticaret yapamıyor. ..Suakim'de ki Ağa, Arapların ve yanında ki adamların maaşsız çalışmasını sağlamak için boşuna çabaladı, bu yüzden cezadan başka şeyler üretmeyen bir istihdamı bıraktılar, ve zaman içinde, bir zamanlar çok yetenekli ve eğitilmiş oldukları balıkçılık konusunda köreldiler.⁷⁵

Bu döneme ait Osmanlı belgeleri yetersizdir, Ancak Bruce'un (şahsen ziyaret etmediği) Sevakin izlenimleri, 1814'te içinden geçen Burckhardt tarafından onaylanmıştır. Burckhardt bir çok gemi gövdesinin limanda yer aldığını, "burada ki hiç kimsenin bir zamanlar zarar gören bu gemileri tamir etme imkânına yada yeteneğine sahip olmadığını" söylüyor. Halka mahsus 3 cami varken, kenti oluşturan 600 evin üçte ikisi yıkılmış durumdaydı. Ayrıca Burckhardt on yedinci yüzyılda gözlemlediğimiz Osmanlı ordusunun yerel halkla özdeşleşme süreciyle ilgili kanıtlar sunmaktadır:

Türk asıllı olanlar, genellikle Türk askerlerinin soyundan gelmektedir. . . Bir çoğu atalarının Diyarbakır veya Musul'un yerlisi olduğunu belirtiyor; fakat bu mevcut ırkta Afrikalıların siması ve gelenekleri var, ve onları Hadherebe'den ayıran hiçbir husus yok.⁷⁶

Dirar, Sevakin'in, İstanbul dahil, İstanbul İmparatorluğu'nun batı kesimlerinden gelen nisba (orijinal ismidir) kullanımından bahseder.⁷⁷ Hicazlıların gelenek ve göreneklerini benimseyen, dillerini unutan ve Araplaşmış olan "Türk" tüccarların ve denizcilerin nesli de vardı. Memlük döneminden beri var olan yerel ve dış hükümet yapılarının bir arada bulunması, doğrudan Osmanlı egemenliğinin son yıllarına kadar devam etti. Hükümet, "kabilenin ilk aileleri arasından seçilen Emir el Hadherebe'nin" elindeydi,⁷⁸ muhtemelen on altıncı yüzyıl Osmanlı belgelerinde görülen şeyhülislam ile ittifaklar sisteminin devamıdır. Gücü ciddi bir şekilde Hadariba tarafından kısıtlanan, Osmanlı yönetimince "Ağa" ünvanı verilen bu temsilci Cidde valisi tarafından makamına kabul edildi. Burckhardt'ın karşılaştığı bu Ağa, Yemak adında bir Cidde vatandaşıydı ve çok az Türkçe biliyordu. Nitekim Burckhardt, "Osmanlı göreneklerini Sevakin gibi bir yerde benimsemiş" görünerek kendini gülünç duruma düşürüyordu." demiştir.⁷⁹ Osmanlı garnizonu beş veya altı, Yemenli paralı askerlerinden oluşuyordu. Cidde'den büyük bir savaş tehdidi, Sevakin'in Osmanlı otoritesini tamamen ortadan kaldırmamalarının tek nedeniydi.

Bu nedenle, on dokuzuncu yüzyılın başlarında, Sevakin halkı ile Osmanlı yöneticileri arasında, özellikle de Sevakinlilerin kendilerini, özellikle din alanında, Osmanlı İmparatorluğu'ndan uzaklaştırmaya çalıştıkları artan gerginlik ile göze çarpıyor. 1870'lerden bu yana, Sevakin'in Şafi din alimleri, kasabanın çok büyük bir üstünlükteki Şafi nüfusuna rağmen, Osmanlılar tarafından dayatılan Hanefi hukuk okulları kalesinin kaldırılması için baskı yapıyorlardı. Halk, Osmanlı Padişahının adıyla edilen dualara katılmaktan kaçınıyordu ve 1829'da Sevakin'e göç eden dindar

75 James Bruce, *Travels to Discover the Source of the Nile* (Edinburgh: J. Ruthven, 1790), 1:355–57.

76 *Ibid.*, 391.

77 Dirār, *Ta'rikh Sawākin*, 55.

78 Burckhardt, *Travels in Nubia*, 392.

79 *Ibid.*, 394.

reformcu Muhammad Majdhüb, Şafi yanlısı duruşuyla Osmanlı yöneticilerine karşı Şafi yanlısı duruşuyla pek çok yandaş kazanmış gibi görünüyordu. Osmanlılarla bozulan ilişkilere ek olarak, Sevakin'de ki Beja ile Arap toplulukları arasında, yalnızca Majdhüb'ün akımı ile kısmen aşılacak gergin ilişkiler de vardı.⁸⁰

On sekizinci yüzyılda Müslüman Kızıldeniz ticaretindeki düşüşe rağmen, Burckhardt'ın zamanındaki ticaret, ne Osmanlı ne de Mısır para birimi etkili bir şekilde kabul edilmemiş olsa da, Sevakin ekonomisinin hala temeliydi.⁸¹ Hayvansal ürünler hala Hicaz'a ihraç edilirken, Hindistan ticareti Funj topraklarına sevk edilirken, Etiyopya hala Sevakin'den yükleme yapıyordu. Ancak Hint tüccarları artık aktif olarak görünmüyordu ve ticaret tamamen Sevakinli ve Hicazlı tüccarların elindeydi. Sevakin yıllık 2.000-3.000 köle ithal eden büyük bir köle pazarına sahipti ve inci dalışı önemini koruyordu. Sonuçta, alınıp satılan malların doğası on altıncı yüzyılınkiyle benzer gözükse de, daha sonra ki dönemde Güneydoğu Asya ile ticari bağlantılara dair yazılı kanıtlar henüz ortaya çıkmamıştır. Baskın olmasa da şehir ekonomisinde, hac da bir unsurdur. Daha zengin Batı Afrika hacıları Darfur'dan Asyut-El Kuseyir-Cidde rotalarına yön aldı, ve Kordofan ve Sinnar'dan gelen birçok hacı Nil'i kuzeyden takip etmeyi tercih etti. Yine de yılda yaklaşık 500 "Zenci" hacı Sevakin'den geçti.⁸² Bunlar genellikle geçiş için uzun süre beklemek zorunda kalıyorlardı, bu süre zarfında Sevakinli'lerin yapmaktan gurur duyduğu hizmet görevleri üstlendiler.⁸³

Sonuç

Sevakin 1811'de Muhammed Ali'nin kontrolüne girdi, ve giderek Mısır ile daha bağlantılı hale geldi. Osmanlılar limanı 1865'e kadar Mısır'a resmen devretmese de, Mısır'ın müdahalesinin başlamasıyla birlikte Sevakin tarihinde, Kahire ve Hartum'da ki ilgili arşivlerde araştırma yapılmasını gerektiren, yeni bir aşama başlıyor. Şimdiye kadar yukarıda anlatılan Osmanlı dönemi boyunca, Sevakin, İstanbul'da ki imparatorluğun uzak bir karakolu olmanın ötesindeydi. Her ne kadar Sevakin'de ki Osmanlı makamları, su arzını korumak için küçük kalelerin yapımı gibi önemli askeri projeler için İstanbul'dan yetki ve finansman istemek zorunda kalsa da, yerel şeyhülislam ve adamlarına da güveniyordu. Burckhardt'ın ziyareti zamanında, İstanbul'un sembolik otoritesi büyük oranda ilgisizdi, ama bu daha fazla bir eğilimin sonuçlanmasıydı. Deli Derviş'in 1655'te ki isyanı, küçük "Osmanlı" garnizonunun yerel çıkarlarla ne ölçüde özdeşleştiğini ve görünüşe göre Sevakinlilerin ticaret gelirlerini paylaştıklarını gösteriyor.

Sevakin'in on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda ki refahıyla ilgili çelişkili kanıtlar, belki de, kentin göreceli zenginliğini veya yoksulluğunu, İstanbul'dan gelen ve yerel ekonomiye ve getirilene etkin bir şekilde katılımında bulunan yabancıların karşılaştığı zorluklardan daha azını yansıtıyor. Deli Derviş olayında olduğu gibi, belli ki Sevakin halkı gümrük ücretlerinin aynı şekilde ödendiği bir düzenlemeyle mutluysa, ancak bu bir yabancı için tatmin edici değildi. En iyi avantajlar, yerel seçkinlere kaldı, tıpkı 1525 raporunda olduğu gibi, hiç bir Sevakin gelirinin Osmanlı hazinesine ulaşması mümkün olduğu halde, ulaşmadığı gibi. Bununla birlikte, Banyanların zamanında ve ön-

80 Albrecht Hofheinz, "Transcending the Madhhab—in Practice: The Case of the Sudanese Muhammad Majdhüb (1795/6–1831)," *Islamic Law and Society* 10 no. 2 (2003): 246–48.

81 Burckhardt, *Travels in Nubia*, 400, 403; cf. 'Awaḍ 'Abd al-Hādī al-'Atā, "Sawākin wa-Maṣṣawa' fi 'ahd al-ḥukm al-Turkī al-Miṣrī," in *Ta'rīkh al-Dawla al-'Uthmāniyya: Malāmiḥ min al-'alāqāt al-Sūdāniyya al-Turkiyya*, ed. Yūsuf Faḍl Ḥasan (Khartoum: Jāmi'at al-Khartūm, 2004): 96–97.

82 Burckhardt, *Travels in Nubia*, 367–70.

83 *Ibid.*, 412.

celeri, Karimiler limanın ekonomik yaşamında dışarıdan gelen yabancılar için uygun bir yer olabileceği belirtilmektedir. Diğer taraftan, Bruce'un önerdiği gibi, Osmanlı'nın hatalı yönetiminden dolayı Sevakin'in ticaretinin gerilemesinde ne kadar suçlanabileceği, daha fazla araştırma yapılınca kadar açık bir soru olarak kalmalıdır. Osmanlı'nın gerilemesi, dönemin Avrupa seyahat yazarlığının model zeminidir. Bruce asla limana gitmedi, ve belki de daha kapsamlı, bölgesel ya da küresel akımlar geçerliydi. O zamanlar, Sevakin etrafında, batı ecnebisleri Nisbas'lara (Sudanlı) rağmen oldukça az Osmanlı vardı, bazı sakinler etkilendi. Evliya Çelebi şehir hayatında tipik donanımlardan herhangi birine yatırım yapılmadığını, hamamlar, medreseler ve benzerleri için Osmanlı yönetimi tarafından hiç bir zaman ciddi bir girişim olmadığını, Sevakin'i imparatorluğa dâhil etmek için, başka yerlerde de olduğu gibi mimarlık vasıtasıyla yeni derebeyliklerini anmalarını kaydediyor. Gerçekten de, Osmanlı varlığı Sevakin'in Akdeniz dünyasında Osmanlı İmparatorluğu'nun kalbine herhangi bir şekilde ekonomik veya kültürel olarak bağlanması gerektiğinden bahseden hiçbir kanıt yoktur. 300 yıllık Osmanlı müdahalesi, Banyanlar ve Yeniçeriler gibi yabancıların varlığına ve kentin önemli ticaret bağlantılarına rağmen Sevakin, nihayetinde olduğu gibi kaldı: Kızıldeniz ve ötesindeki deniz dünyasının yanı sıra, ekonomisi Afrika iç kesimlerine bağlı Hadariba kontrollü bir liman.

Kaynakça

'Awađ 'Abd al-Hādī al-'Atā, "Sawākin wa-Maṣṣawa' fī 'ahd al-ḥukm al-Turkī al-Miṣrī," in *Ta'rīkh al-Dawla al-'Uthmāniyya: Malāmiḥ min al-'alāqāt al-Sūdāniyya al-Turkiyya*, ed. Yūsuf Fađl Ḥasan, Jāmi'at al-Khartūm, Khartoum 2004.

Baybars al-Manṣūrī, Zubdat al-Fikra fī Ta'rīkh al-Hijra, ed. D. S. Richards, Das Arabische Buch, Beirut and Berlin, 1998.

ÁLVARES, Francisco, *The Prester John of the Indies*, trans. Lord Stanley Hakluyt Society, Cambridge, 1961.

BACQUE-GRAMMONT J. L. and Anne Krøell, *Mamlouks, Ottomans et Portugais en Mer Rouge: L'affaire de Djedda en 1517*, IFAO, Cairo 1988.

BARKAN, Ömer Lutfi, "H.933-934 (M. 1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği," İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Sayı: 15, 1953.

BEĞ, Feridun, *Münṣeat ül-Selatin*, Tophane-i Amire, İstanbul, 1274/1855.

BRUCE, James, *Travels to Discover the Source of the Nile*, Edinburgh: J. Ruthven, 1790.

BRUCKHARDT, J. L., *Travels in Nubia*, John Murray, London, 1822.

CRAWFORD, O. G. S., *The Fung Kingdom of Sennar*, Gloucester, UK: John Bellows, 1951.

COATES, T. J., "João de Castro's 1541 Red Sea Voyage in the Greater Context of the Sixteenth Century," in *Decision Making and Change in the Ottoman Empire*, ed. Caesar E. Farah Kirkville, Thomas Jefferson University Press, 1993.

GOITEIN, S. D. Goitein and Mordechai A. Friedman, "India Traders of the Middle Ages: Documents from the Cairo Geniza:" *India Book*, Part 1, Brill, Leiden, 2008

S. D. Goitein, "New Light on the Beginnings of the Kārimi Merchants," *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 1, no. 2 (1958), 178.

Ethiopian Itineraries ca. 1400-1524, ed. O.G.S Crawford, Hakluyt Society, Cambridge, 1958.

Evliya Çelebi, Seyahatnamesi, 10: Kitap, ed. S. A. Kahraman, Y. Dağlı, and R. Dankoff, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.

HASAN, Yūsuf Faḍl, *The Arabs and the Sudan*, Edinburgh University Press, Edinburgh 1967.

HOFHEINZ, Albrecht, “Sawākin,” *Encyclopedia of Islam*, Brill, Leiden, 1997.

_____ ; “Transcending the Madhhab—in Practice: The Case of the Sudanese Muhammad Majdhūb (1795/6–1831),” *Islamic Law and Society*, 10 no. 2 2003.

Ibn Baṭṭūṭa, *The Travels of Ibn Baṭṭūṭa*, trans. H. A. R. Gibb, Hakluyt Society, London, 1956.

KAMMERER, Albert, *Le routier de Dom Joam de Castro: L’exploration de la Mer Rouge par les Portugais en 1541*, P. Geuthner, Paris, 1936.

MALLINSON, Michael et al., “Ottoman Suakin, 1541–1865: Lost and Found,” in *The Frontiers of the Ottoman World*, ed. A. C. S. Peacock Oxford University Press, London, 2002.

Naīmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na’îmâ*, ed. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007.

ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1974.

PEACOCK, David and Andrew Peacock, “The Enigma of ‘Aydhāb: A Medieval Islamic Port on the Red Sea Coast,” *International Journal of Nautical Archaeology*, 37, no. 1, 2008.

SANCEAU, E., “Uma narrativa da expedição portuguesa de 1541 ao Mar Roxo,” *Studia* 9, 1962.

SERJEANT, R. B., *The Portuguese off the South Arabian Coast*, Oxford University Press, London, 1974.

Shihāb al-Dīn Aḥmad b. al-Wahhāb al-Nuwayrī, Nihāyat al-Arab fī Funūn al- Adab, ed. M. Qumayḥa and I. Shams al-Dīn, Dār al-Kutub al-‘Ilmiyya, Beirut, 2004.

Silahdar Mehmed Ağa, *Silahdar Tarihi*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928.

Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekâyi’- Namesi (Osmanlı Tarihi [1648–1682])*, ed. Fahri Ç. Derin, İstanbul, 2008.

SPAULDING, Jay and Muhammad Ibrāhīm Abū Salīm, *Public Documents from Sinnār*, Michigan State University Press, East Lansing, 1989.

Suma Oriental of Tomé Pires: An Account of the East, from the Red Sea to China, Written in Malacca and India in 1512–1515 and the Book of Francisco Rodrigues, Pilot Major of the Armada That Discovered Banda and the Moluccas, Hakluyt Society, Armanda Cortesao, ed. and trans., London, 1944.

The Red Sea and Adjacent Countries at the Close of the Seventeenth Century, William Foster, ed., Hakluyt Society, London, 1949.

The Itinerary of Jerónimo Lobo, trans. Donald M. Lockhart Hakluyt Society, London, 1984.

TIBBETS, Cf. G. R. Tibbets, “Arab Navigation in the Red Sea,” *Geographical Journal*, 127, no. 3, 1961.

Topkapı Sarayı Arşivi H. 951–952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri, Halil

Sahilloğlu, ed., IRCICA, Istanbul 2002.

O'FAHEY, R. S. and J. L. Spaulding, *Kingdoms of the Sudan Methuen*, London, 1974.

ÖZBARAN, Salih Özbaran, "An Ottoman Report on the Red Sea and the Portuguese in the Indian Ocean (1525)," in *The Ottoman Response to European Expansion: Studies on Ottoman-Portuguese Relations in the Indian Ocean and Ottoman Administration in the Arab Lands during the Sixteenth Century*, Isis, Istanbul, 1994.

Quṭb al-Dīn al-Nahrawālī, al-Barq al-Yamānī fī l-Faṭḥ al-'Uthmānī, ed. Ḥamad Jāsir Dār al-Yamāma, Riyadh 1967.